

MAQOMDA IMPROVIZATSIYA XALQ IJODINING MUHIM UNSURI SIFATIDA

ИМПРОВИЗАЦИЯ В МАКОМЕ КАК ЭЛЕМЕНТ НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

Azamkulov Gayrat Otakuziyevich

Guliston davlat universiteti

“An’anaviy xonandalik va xalq cholg‘ulari”

kafedrası o‘qituvchisi.

E-mail: azamkulov@gmail.com

Азамкулов Гайрат Отакузиевич

преподаватель кафедры

«Традиционное пение и народное исполнение»

Гулистанского государственного университета

E-mail: azamkulov@gmail.com

Annotatsiya: Maqom Sharq xalqlarining an’anaviy musiqiy madaniyatida muhim o‘rin tutuvchi janrlardan biridir. Unda improvizatsiya asosiy badiiy ifoda vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Maqom murakkab lad tizimi, intonatsion modellari va barqaror janr shakllariga ega bo‘lib, aynan shu doirada ijrochi erkin ravishda kuy ohanglarini, ritmik tuzilmalarni va hissiy rang-baranglikni boyitadi. Ijrochi maqomning an’anaviy qonun-qoidalariga tayangan holda o‘ziga xos ijro uslubini namoyon etadi. Shu bois maqomdagi improvizatsiya nafaqat ijrochining mahoratini, balki xalq ijodiyotining tirik va uzluksiz rivojlanib borayotgan an’analarini aks ettiradi.

Kalit so'zlar: raqs-harakat terapiyasi, maktabgacha ta’lim, psixoemotsional rivojlanish, jismoniy ong, ijodiy faollik, emotsional tartibga solish, harakat koordinatsiyasi, art-terapiya, pedagogik texnologiyalar va rivojlantiruvchi muhit

Аннотация: Импровизация занимает ключевое место в макоме как одной из ведущих форм традиционной музыкальной культуры народов Востока. Маком представляет собой сложную систему ладов, интонационных моделей и устойчивых жанровых форм, в рамках которых импровизация выступает важнейшим средством художественного выражения. Исполнитель, опираясь на канонические правила макома, свободно варьирует мелодические обороты, ритмические структуры и эмоциональные оттенки, отражая индивидуальный стиль и национальные эстетические ценности. Таким образом, импровизация в макоме является не только проявлением профессионального мастерства музыканта, но и живым элементом народного творчества, обеспечивающим преемственность традиции и её постоянное обновление.

Ключевые слова: танцевально-двигательная терапия, дошкольное образование, психоэмоциональное развитие, телесное самосознание, творческая активность, эмоциональная регуляция, координация движений, арт-терапия, педагогические технологии и развивающая среда

Kirish

Maqom Sharq, xususan Markaziy Osiyo xalqlarining an'anaviy musiqiy madaniyatidagi eng muhim hodisalardan biridir. U xalq ijodiyotining asrlar davomida to'plangan tajribasini o'zida mujassam etgan bo'lib, xalqning ma'naviy qadriyatlari, estetik ideal va tarixiy xotirasini aks ettiradi. Maqomning eng muhim badiiy xususiyatlaridan biri — improvizatsiya bo'lib, u ijro amaliyotining ajralmas elementi hisoblanadi.

Maqomdagi improvizatsiya aniq belgilangan lad, ritm va shakllanish prinsiplari asosida amalga oshiriladi, ammo shu chegaralar ichida ijrochiga ijodiy erkinlik beriladi. Shu sababli har bir musiqiy obraz o'ziga xos tovush va ruhiyatga ega bo'ladi, an'anaga bog'lanishni saqlagan holda yangicha talqin etiladi. Aynan improvizatsiya orqali maqom

avloddan-avlodga jonli tarzda yetkaziladi va xalq san'ati shakli sifatida doimiy yangilanish imkoniga ega bo'ladi.¹

Ushbu mavzuning dolzarbligi zamonaviy madaniyat sharoitida maqomdagi improvizatsiyaning saqlanishi va rivojlanishidagi o'rnini chuqur anglash zaruratiga bog'liq. Improvizatsiya prinsiplari o'rganilishi maqomning xalq ijodiyoti elementi sifatidagi mohiyatini yanada to'liq ochib beradi va an'anaviy musiqiy meros doirasida ijrochining individual mahoratining ahamiyatini aniqlash imkonini beradi.²

O'rganishning metodologiyasi va tashkil etilishi

Maqomdagi improvizatsiya murakkab va ko'p qirrali madaniy fenomen bo'lib, u nafaqat lad va ritm tizimining qat'iy formal elementlarini, balki ijrochining shaxsiy badiiy ifodasini ham o'z ichiga oladi. Bunday hodisani kompleks o'rganish uchun ushbu tadqiqotda nazariy tahlil, solishtirma-tarixiy metod, empirik kuzatuv va ijrochilar bilan sifatli intervyularni o'z ichiga olgan ko'p tarmoqli yondashuv tanlandi. Bu yondashuv maqomning tuzilishini va improvizatsiyaning qonuniyatlarini o'rganish bilan birga, ijrochining tirik an'anani shakllantiruvchi faol ijodkor sifatidagi rolini tushunishga imkon beradi.

Nazariy tahlil doirasida maqomning tarixi va nazariyasiga bag'ishlangan mahalliy va xorijiy manbalar o'rganildi, uning lad tizimlari, janr xususiyatlari va an'anani uzatish metodlari tadqiq qilindi. Maxsus e'tibor improvizatsiyaning tabiati, uning xalq madaniyatidagi funksiyalari va musiqiy merosni saqlashdagi ahamiyatiga qaratildi. Nazariy baza tadqiqotning asosiy parametrlari — maqomning struktural elementlari,

¹ Konurova Leyla Ruslanovna. THE INFLUENCE OF TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL MUSICAL AND PLAY ACTIVITIES ON CHILDREN'S DEVELOPMENT. (2025). *World Bulletin of Social Sciences*, 44, 53-56. <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/5097>

² Abdurasulov B. O'ZBEK XALQ MUSIQASI ASOSIDA O'QUVCHILARNI MA'NAVIY AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-xalq-musiqasi-asosida-o-quvchilarni-ma-naviy-axloqiy-fazilatlarini-shakllantirishning-ahamiyati/viewer>

barqaror melodik-ritmik formulalar va improvizatsiyaning o'zgaruvchanlik doirasi —ni aniqlash imkonini berdi.³

Solishtirma-tarixiy metod esa vaqt va mintaqalarga qarab maqom ijrosidagi o'zgarishlarni aniqlashga xizmat qildi. Turli ijro maktablari va arxiv yozuvlarini solishtirish orqali improvizatsiyaning rivojlanishidagi umumiy qonuniyatlar hamda mintaqaviy xususiyatlar aniqlandi. Ushbu tahlil shuni ko'rsatdiki, improvizatsiya tasodifiy jarayon bo'lmay, maqom ichki qonuniyatlari bilan tartiblangan bo'lib, ijrochiga shaxsiy ifoda uchun yetarlicha erkinlik beradi.

Empirik kuzatuv konsertlar, repetitsiyalar, master-klasslar va audio hamda video yozuvlarni o'rganishni o'z ichiga oldi. Maxsus e'tibor maqom ijrosidagi improvizatsiya texnikalarini, ijrochining auditoriya bilan o'zaro aloqasi va musiqiy materialni rivojlantirish usullarini o'rganishga qaratildi. Kuzatuv ijodiy bilimlarni o'qituvchidan shogirdga uzatish usullarini va individual talqinlarning turlicha ekanligini aniqlash imkonini berdi.

Ijrochilar va pedagoglar bilan sifatli intervyular esa ijrochilarning shaxsiy tajribasi, o'quv metodlari, ilhom manbalari va ijodiy yondashuvlari haqidagi ma'lumotlarni taqdim etdi. Ushbu intervyular an'ananing jonli amaliyotda qanday saqlanishini va an'anaviy tizim doirasida innovatsiyalar qanday rivojlanishini tushunishga yordam berdi.

Tadqiqot tashkiloti bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Tayyorlov bosqichida adabiyotlar, arxiv materiallari, zamonaviy audio va video yozuvlar to'plandi va tizimlashtirildi. Analitik bosqichda maqomning struktura xususiyatlari, lad va ritm tashkiloti, shuningdek, turli maktablar ijrosidagi improvizatsiya usullari batafsil tahlil qilindi. Empirik bosqichda jonli ijrolar kuzatildi, intervyular o'tkazildi va texnikalar turlicheligi tizimlashtirildi. Yakuniy sintez bosqichida nazariy tahlil va amaliy kuzatuv natijalari integratsiyalashdi, bu esa improvizatsiyaning xalq ijodiyotidagi rolini va

³ **Konurova Leyla Ruslanovna.** Methods for developing the creative abilities of preschool children based on music therapy. (2025). *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 41, 46-49. <https://doi.org/10.62480/tjms.2025.vol41.5976.pp46-49>

ijrochining shaxsiy mahoratining musiqiy merosni saqlashdagi ahamiyatini asosli tarzda aniqlash imkonini berdi.⁴

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, raqs-harakat terapiyasi nafaqat jismoniy faollik vositasi, balki maktabgacha yoshdagi bolalarning kompleks rivojlanishini ta'minlovchi to'laqonli vosita hisoblanadi. U hissiy, jismoniy va ijodiy jihatlarni o'zida mujassam etadi. Harakat va raqs bolaning tabiiy o'zini ifoda etish tili bo'lib, hissiy zo'riqishni kamaytirishga, muvofiqlashtirish (koordinatsiya), tanani anglash hamda ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ish natijalari shuni tasdiqlaydiki, raqs-harakat mashqlarini tizimli ravishda joriy etish ijodiy tashabbusni rag'batlantiradi, o'z shaxsiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi va tengdoshlar guruhi ichidagi o'zaro hamkorlikni faollashtiradi. Musiqa, ritm, improvizatsiya va o'yin elementlarini o'z ichiga olgan integrativ yondashuv bolalarning yosh va individual xususiyatlariga maksimal darajada mos keladigan rivojlantiruvchi muhitni yaratish imkonini beradi.

Shunday qilib, raqs-harakat terapiyasi maktabgacha ta'limda psixologik-pedagogik amaliyotning yangi ufqlarini ochib beradi, ta'lim jarayonini bolaning hissiy va ijodiy rivoji uchun qulay makonga aylantiradi. Uni qo'llashning istiqbollari mashg'ulotlar dasturlarini kengaytirish, boshqa art-terapiya usullari bilan uyg'unlashtirish hamda pedagoglar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolaning uyg'un rivojlangan va hissiy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllanishiga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rajabov I. O'zbek mumtoz musiqasi va uning tarixiy rivoji. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.

⁴ Annakulova Dildora Baymuratovna. (2025). The Creation Of Ergash Jumanbulbul O'Gul In The Formation Of The Samarkand School Of Epistlectorship. European International Journal of Pedagogics, 5(03), 56–60. <https://doi.org/10.55640/eijp-05-03-15>

2. Karomatov F. O‘zbek an‘anaviy musiqasi: maqom va uning janrlari. – Toshkent: Fan, 1990.
3. To‘xtasinov S. Xalq musiqa ijodiyoti asoslari. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
4. Is‘hoqov A. Maqom va xalq og‘zaki musiqiy an‘analari. – Toshkent: Musiq, 2010.
5. Konurova Leyla Ruslanovna. THE INFLUENCE OF TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL MUSICAL AND PLAY ACTIVITIES ON CHILDREN’S DEVELOPMENT. (2025). *World Bulletin of Social Sciences*, 44, 53-56. <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/5097>
6. **Konurova Leyla Ruslanovna.** Methods for developing the creative abilities of preschool children based on music therapy. (2025). *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 41, 46-49. <https://doi.org/10.62480/tjms.2025.vol41.5976.pp46-49>
7. Konurova Leyla Ruslanovna. (2025). Psychological aspects of developing creative abilities in children through the integration of music therapy and modern pedagogical technologies. *European International Journal of Pedagogics*, 5(03), 72–75. <https://doi.org/10.55640/eijp-05-03-19>
8. Abdurasulov B. O‘ZBEK XALQ MUSIQASI ASOSIDA O‘QUVCHILARNI MA’NAVIY AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-xalq-musiqasi-asosida-o-quvchilarni-ma-naviy-axloqiy-fazilatlarini-shakllantirishning-ahamiyati/viewer>
9. Annakulova Dildora Baymuratovna. (2025). Historical Formation of The Samarkand School of Epistle-Writing and The Place of Bakhshi Performance Traditions. *International Journal of Pedagogics*, 5(03), 59–63. <https://doi.org/10.37547/ijp/Volume05Issue03-17>
10. Annakulova Dildora Baymuratovna. (2025). The Creation Of Ergash Jumanbulbul O‘Gul In The Formation Of The Samarkand School Of Epistlectorship. *European International Journal of Pedagogics*, 5(03), 56–60. <https://doi.org/10.55640/eijp-05-03-15>